

ד"ר שלמה קודש 'אדם במולדת'

הגישה הציונית לבלשנות שימושית בתחום הנחלת לשון ישראל ותרבותה לדורשיה מפעימה אותי עשרות בשנים. מאז הוטלה עליי המשימה, שבשעתה לא היו עליה קופצים רבים, לחבר ספר לימוד עברית למבוגרים בשיטה מודרנית ובאידיאולוגיה ציונית, איני חדל להתלבט בעקרונותיה של אותה גישה. המדובר הוא בתקופת 'המדינה שבדרך', בראשית שנות הארבעים. אמנם ממשלת המנדט הכבידה ידה על העלייה וצמצמה אותה בכל מיני גזירות, אלא שהיישוב המאורגן בארץ כבר עמד במאבק חריף מול כל הגזירות האלה. העלייה פרצה בכל הדרכים ומספר העולים גבר משנה לשנה.

הוועד הלאומי, באמצעו המצומצמים ומשימותיו הרבות, לא השתלט על בעיית הקליטה הלשונית. מחלקת התרבות של הוועד הלאומי קיימה קורסים להנחלת הלשון העברית למבוגרים, רובם שיעורי ערב. נמצאו גם מורים מוכשרים שראו ברכה בעמלם. גם ספרי לימוד הופיעו, והמורים השתמשו בהם כמיטב יכולתם. אלא שהקומץ לא השביע את הארי והצרכים הלכו ורבו. מנחיל הלשון הנמרץ והמוכשר, ד"ר נחום לוין, סגנו המסור ד"ר יוסף שקד וכמה אנשי תרבות בארץ שעסקו בטיפוחם ובקיומם של הקורסים האלה, לא הצליחו במאמצייהם להעלות את נושא הקליטה הלשונית למבוגרים לסעיף מרכזי בסדר היום של מוסדות החינוך בארץ. כל המרץ והמשאבים הוקדשו לחינוך דור הבנים. בעוד אשר מחלקת החינוך של הוועד הלאומי התקדמה, ביכולת ובתקציבים דלים, אל עבר פיתוח מדיניות חינוך תוססת ומתקדמת, נשארה מחלקת התרבות, שהייתה ממונה על הנחלת הלשון, ללא מדיניות ראויה לצרכים וללא משנה פדגוגית ייחודית שתעמוד בפני המשימה הבלתי אפשרית כמעט, ללכד את המוני העולים מפולגי הלשון.

נתמזל מזלה של הסתדרות העובדים ומנהיגיה, בהם דוד בן גוריון, משה שרת, ברל כצנלסון וזלמן שזר, התגברו על מסורת האדישות כלפי מקומה של הלשון העברית בשורת העדיפויות והעלו את הלשון, בעיקר את הדיבור העברי, לראש דאגותיהם. תקנה, כמעט אכזרית, כלפי עולים מבוגרים, אשר קבעה כי מקץ שנתיים לעלייתם תינתן להם רשות הדיבור באספות וכנסים בעברית בלבד, תרמה לא מעט להפצת הלשון. מדור מיוחד בוועד הפועל של ההסתדרות פעל בתחום הנחלת הלשון למבוגרים. אליהו זאוול (אפרתי), עולה חדש מארצות הברית, איש נלהב ומלהיב, נתמנה לעמוד בראש המדור הזה. זאוול הוא שהפעיל את מנגנון הנחלת הלשון במועצות הפועלים במרץ לא-יתואר. הוא הצליח לקבל תקציב לפעילותו התוססת, שבמסגרתה קיים שיעורים גם בבניין בית הספר העממי שבהנהלתו, בשכונת בת-גלים בחיפה.

בשיחה מקרית, שנתקיימה בחדר המורים בבית ספרי, התלונן זאוול על חסרונו של ספר לימוד ייחודי לתלמידי הקורסים שלו. 'אף מחבר ספרים אינו טורח לספק לוועד הפועל את ספר הלימוד המיוחד הזה', הוא אמר, 'ספר שיהיה מבוסס על עקרונות ארץ ישראל העובדת ונאמן ליסודות הציונות החלוצית'. אחד ממורי, משה ליפקין, חמד לו לצון והצביע עליי כעל מועמד לתכלית זו. זאוול החל להפציר בי שאנסה את כוחי. ממש בצחוק התחלתי בנוכחותו לשרבט דברים אחדים על דף נייר שהיה מונח לפניי, ובהם רעיונות פדגוגיים לספר זה. זאוול לקח מיד את הדף מידיי. להפתעתי הרבה, כעבור יומיים קיבלתי הזמנה לסור למשרדו של זלמן שזר (רובשוב), מנהל מחלקת התרבות של הוועד הפועל. בהשפעתו, התחלתי לכתוב את הספר 'אדם במולדת'.

לבקשתו של שזר, שלחתי אליו (ביום כ"ז באייר תש"ד) מכתב רשמי ובו העליתי על הכתב את בעיית התלמיד המבוגר, כפי שנראה לי בימים ההם, ואת שיטת הוראת העברית ההולמת צרכי תלמיד עולה, נבוך ואומלל. במכתבי המפורט כתבתי, בין השאר:

[...] כולם נגשים ללמוד בהתלהבות, ברצון טוב ובשמחת מצווה. אלא שמשום מה התלהבות זו מתנדפת משיעור לשיעור, הייאוש תוקף את התלמיד והוא עוזב את העניין לשנים ולפעמים לצמיתות. סיבות האכזבה הזאת הן שונות [...] אותנו מעניינת הסיבה הנובעת מעצם הלימוד, מהקשר בין המורה והתלמיד [...] אין למורה בשעורי ערב הכנה מספיקה להוראת מבוגרים. נדמה לו שהעניין קל ביותר, כי הרי יש לו עסק עם מבוגרים, ועל כן אינו מתכונן כראוי לשעורים. שעות ההוראה בערב לאחר יום עבודה מייגע אינן מסוגלות להשרות רוח יצירה. ואחרי הכול מושיבים לפניו כיתה של 'ערב רב', בעלי השכלה גבוהה וחצאי בורים. את כל אלה עליו ללכד לחטיבה אחת ולהקנותם במשך תקופה מסוימת את אותן הידיעות. מה פלא אם הכישלון לפתח רובץ? [...] והתלמיד - זמנו קצר ויקר והוא חסר סבלנות. עליו לקנות ידיעות, ידיעות רבות, עברית ולא דווקא עברית [...] מכאן, לדעתי, יתד ופינה לשיטת הספר המבוקש. יש לסגל את הספר למציאות שלנו. הוא צריך מצד אחד להדריך את המורה ולהחזיקו במסגרת רעיונית-דידקטית. מאידך, הוא צריך לשמש לתלמידים השונים מעין 'כל-בו', בחינת המן שכל אחד טועם בו את טעמו, בהתאם ליכולתו וכוח קליטתו.

היה זה ניסיוני הראשון בכתיבת ספר לימוד מסוג זה, ולא ידעתי כיצד לכלכל את מעשיי מבחינה מתודולוגית. אף כי היה לי ניסיון בהוראת לשון לילדים ולנוער עוד בליטא, ארץ מולדתי, טרם נתנסיתי בלימוד שיטתי למבוגרים. יחד עם זאת, היה לי ברור כשמש שספר זה חייב להיות לא רק כלי להקניית לשון כי אם גם מחנך חברתי ציוני.

המשימה שנטלתי על עצמי, לכתוב ספר לימוד עברית ברוח הציונות החלוצית, רוח הזמן ששלטה ביישוב בתקופה זו, זכתה לתשומת לבה של מנהיגות ארץ ישראל העובדת. באשר רוח זו הלמה בדיוק את השקפת עולמי כמורה ומחנך עוד בליטא, טרם עלייתי ארצה, עמדתי במבחן הסתירה, כביכול, בין הציונות הכללית לבין עקרונות הסוציאליזם שספר לימוד הסתדרותי חייב בהם. השקפת עולמי, שלא נשתנתה מאז ועד היום, גרסה את שילובם של מקורות היהדות עם סוציאליזם, מתוך גישה עממית.

כבר בהקדמתי למהדורה הראשונה של 'אדם במולדת' ציינתי את תכניו של ספר הלימוד, המשמשים את שתי תכונותיה של הנחלת הלשון: החינוכי-ציוני והקוגניטיבי-לשוני-תקשורתי. בספר זה, כמו גם בספריי הבאים, ביקשתי לשלב בין שני מסלולים, החינוכי-משמעותי והתקשורתי, היום-יומי. היה לי ברור שגם בלימוד לשון אין לדחות את הנושא מפני המילים. אם הלשון אינה אלא כלי-שירות לתקשורת חברתית, הרי שיש לקרב את לומדי הלשון לבעיותיה של אותה חברה בעלת-הלשון.

במשך יותר משנה עסקתי בכתיבת הספר, תוך התלבטויות רבות. מדי שבוע בשבוע הייתי מגיע לתל אביב ועמי עשרות גיליונות נייר כתובים. זלמן שזר היה יושב עמי וקורא מילה אחר מילה, ומסייע לי בהתלבטויותיי. זו הייתה משימה רבת עניין, ומילאתי אותה בחדוות יצירה. 'אדם במולדת' נועד להופיע בהוצאת 'עם עובד', בסדרת 'מסלות' שיוחדה לספרי לימוד. עורך הסדרה, אהרון שמיר (שכטמן), ליווה גם הוא את התקדמות כתיבתי, ועד מהרה הפכתי לאורח רצוי בביתו וזכיתי לקבל את עידודו ברוח חברית טובה.

בשלהי מלחמת העולם השנייה, בשנת תש"ד, הופיע הספר 'אדם במולדת' על שני חלקיו. זמן קצר לאחר מכן, כאשר התבררו לנו ממדי השואה שנתחוללה, התחלנו לדאוג לגורלם של הפליטים שנותרו פזורים על אדמת אירופה. אבנר ישראלי, לימים סגן מנהל משרד החינוך והתרבות, אשר שירת בבריגדה היהודית והיה פעיל ב'עלייה ב', הצליח להלאים בית דפוס בבלגיה, ובו נדפסו בתוך זמן קצר עשרות אלפי עותקים מן הספר 'אדם במולדת'. על אִניות המעפילים שנשאו עמן את שרידי השואה, נמצאו עותקים רבים מספר זה, שהיה הנפוץ ביותר עבור לומדי העברית במשך שנים רבות, והוא חזר ונדפס ביותר מעשרים מהדורות.

עם הופעת הספר לא נחה דעתו של שושבינו, אליהו זאוול הנזכר, עד אשר קיים בי את הפסוק המפורש 'זהו עיניך רואות את מוריק'. במשך שנים הוא טרח וכינס עשרות פגישות ביני לבין מורים העושים מלאכתם בספר זה. הפגישני בעשרות ומאות מורים בעיר, במושבה ובקיבוץ. הוא קירב את המורים והמחבר זה אל זה. המחבר הסביר כוונותיו והמורה - את מעשיו. כך נתהדקה שותפות אמת פורה בין מחבר ספר לימוד לבין המורים המשתמשים בספר, שותפות שהפכה במשך הזמן לחברות-ידידות עם חליפת מכתבים אישיים, הערות, שבחים, תביעות ועצות טובות. זכיתי אני וזכו כל אלה שסייעו בידי.